

original scientific article
received: 2013-09-05

UDC 004.738.5:316.77-053.88

RABA INTERNETA MED STARIMI PREBIVALCI SLOVENIJE

Karmen ERJAVEC

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: karmen.erjavec@fdv.uni-lj.si

IZVLEČEK

Obstoječe študije o digitalnem razkoraku trdijo, da je starost eden od ključnih dejavnikov razkoraka, toda zanemarjajo poglobljeno analizo stališč starih ljudi do interneta in situacij, v katerih se ti nahajajo. Zato skuša članek zapolniti to raziskovalno vrzel. Izvedena je bila kvantitativna analiza o rabi interneta na reprezentativnem vzorcu starih prebivalcev Slovenije, starih med 65 in 85 let, in 33 poglobljenih intervjujev s starimi osebami na Primorskem o rabi in stališčih do interneta. Rezultati analize ankete so pokazali, da internet uporablja 33,2 % starih prebivalcev Slovenije, več moških, bolj izobraženih in premožnejših. Raba interneta se razlikuje tudi glede na regijo. Ključna vzroka neuporabe interneta sta pomanjkanje denarja in neznanje. Analiza poglobljenih intervjujev je pokazala kompleksno sliko rabe in stališč do interneta. Glede na rabo in stališča do interneta smo intervjuvance razvrstili na internetne kritike, nevtralce in navdušence.

Ključne besede: stari ljudje, Slovenija, internet, stališča, digitalni razkorak, poglobljeni intervjuji

UTILIZZO DI INTERNET TRA LA POPOLAZIONE SLOVENA ANZIANA

SINTESI

Le ricerche esistenti sul divario digitale presentano l'età come fattore chiave del divario, ma prescindono da un'analisi approfondita degli atteggiamenti della popolazione anziana verso l'internet e le loro situazioni della vita. Il presente articolo cerca quindi di colmare questa lacuna di ricerca. È stata eseguita l'analisi quantitativa sull'utilizzo d'internet su un campione rappresentativo della popolazione anziana della Slovenia di età compresa tra 65 e 85 anni, e sono state condotte 33 interviste approfondite con le persone anziane nella zona di Primorska, riguardo il loro utilizzo e atteggiamento verso internet. Dall'analisi emerge che il 33,2% di popolazione anziana Slovena utilizza internet, con la prevalenza di maschi, più istruiti e benestanti. Esistono parecchie differenze nell'uso di internet a seconda della regione. La mancanza di soldi e ignoranza sembrano essere due fattori fondamentali per non usare internet. Analisi delle interviste approfondite rivela un quadro complesso dell'utilizzo e degli atteggiamenti verso internet. In base a questi risultati gli intervistati sono stati divisi in tre categorie: gli appassionati dell'internet, utenti neutrali, e critici dell'internet.

Parole chiave: popolazione anziana, Slovenia, internet, atteggiamento, divario digitale, interviste approfondite

UVOD

Ključni koncept na področju raziskovanja rabe nove tehnologije je digitalni razkorak, ki je splošno sprejet kot razlikovanje med tistimi, ki uporabljajo informacijsko in komunikacijsko tehnologijo (IKT), in tistimi, ki je ne uporabljajo. V zadnjem času je pozornost raziskovalcev še posebej usmerjena na razlike med ljudmi v rabi interneta (npr. Shelley et al., 2006a, 2006b; Koopman, Boyden in Reid, 2009). Študije o digitalnem razkoraku so pokazale, da je starost zelo pomemben dejavnik digitalne izključenosti (gl. npr. Vehovar, Vukčević, 2001; Norris, 2001; Lenarčič, 2005; McMurtrey et al., 2011; Vehovar et al., 2011). Za ves svet je značilno, da starejši manj uporabljajo IKT kot mlajši (Castells, 2000; Crompton, 2003; McMurtrey et al., 2011). Dvakrat večja verjetnost je, da mlajši, stari med 16 in 24 let, uporabljajo IKT kot starejši, stari nad 65 let (McKinnon, 2007). Slovenska raziskava *Digitalni razkorak 2010* (Vehovar et al., 2011), ki je leta 2009 proučevala rabo interneta med prebivalci Slovenije, starimi med 10 in 75 let, je pokazala, da je med neuporabniki interneta več oseb (51 %), starih nad 60 let, kot med uporabniki interneta (7 %). Južnič et al. (2006), ki so leta 2004 proučevali rabo interneta med 109 udeleženci slovenske univerze za tretje življenjsko obdobje, starimi med 51 in 84 let, so ugotovili, da le ena tretjina anketirancev redno uporablja internet.

V članku uporabljamo izraz »stari« ljudje/osebe in pri tem razumemo skupino ljudi, za katero je, kronološko gledano, značilna višja starost, ki pa obenem ni izključni razločevalni dejavnik. Namreč, meja starosti ni natančno določena in ni odvisna le od biološkega dejavnika oz. starosti, ampak od številnih psiholoških, ekonomskih in družbenih dejavnikov (Hlebec, 2009). Obstojne študije kot starostni mejnik upoštevajo zakonsko določeno upokožitev ali starostno mejo, ki jo postavljajo zavarovalnice (Findeisen, 1999). Ker po Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (2012) v Sloveniji od 1. januarja 2013 zavarovanec pridobi pravico do starostne pokojnine pri starosti 65 let, smo v naši študiji vzeli 65 let kot starostni mejnik.

Obstoječa literatura o digitalnem razkoraku sicer poudarja, da je starost ključni dejavnik razkoraka, toda pri tem povsem zanemara ali le skopo razkriva stališča starih ljudi do interneta in situacije, v katerih se ti nahajajo. Ker so mlajše generacije bolj tehnološko pismene kot starejše, strokovnjaki napovedujejo, da se bo v prihodnosti digitalni razkorak zmanjšal (Anderson in Tracey, 2002). Ta napoved se bo verjetno uresničila, vendar pa še vedno ostaja neraziskano področje izkušenj in odnosa starih ljudi do IKT, še posebej do interneta. Wilson trdi, da je »ključna značilnost raziskovanja rabe interneta pomanjkanje raziskav mikro obnašanja, interesov in pobud posameznikov, ki se odločajo o rabi interneta« (Wilson, 2006, 219). Zato skuša ta članek zapolniti raziskovalno vrzel in s predstavitvijo ugotovitev raziskave

o rabi in stališčih starih ljudi do interneta na makro in mikro ravni prispevati k obstoječi znanstveni literaturi na področju digitalnega razkoraka. Namen članka je predstaviti osnovne posplošene podatke o rabi interneta med starimi prebivalci Slovenije, starimi med 65 in 85 let, in poglobljen vpogled v rabo interneta in stališča do njega, pridobljen s 33 intervjuji s starimi osebami na Primorskem.

TEORETSKO OGRODJE

Digitalna neenakost, digitalni razkorak(i) in medgeneracijska solidarnost

Številni avtorji opozarjajo, da je sodobna IKT povezana s *socialno neenakostjo*, temelječo med drugim na starosti, spolu, razredu, rasi, etničnosti, položaj družine in jeziku (gl. npr. DiMaggio et al., 2004; Parayil, 2005; van Dijk, 2006; Dolničar, 2008; Fuchs, 2008; Oblak Črnič, 2012a, 2012b). Ali drugače povedano, *digitalna neenakost*, ki vključuje neenakosti v dostopu do materialnih ravni, zmožnosti na ravni rabe, koristi od IKT tehnologij in participacije v odnosu do družbenih institucij, je posledica asimetrične distribucije ekonomskega, političnega oz. socialnega in kulturnega kapitala (gl. Lenarčič, 2005, 2010; Fuch, 2008; Oblak Črnič, 2012a, 2012b). Od konca 90. let prejšnjega stoletja se je v razpravah o digitalni neenakosti uveljavil termin *digitalni razkorak*, ki se osredotoča predvsem na dostop do IKT in sposobnostih za rabo IKT. DiMaggio and Hargittai (2001) opozarjata, da obstaja vsaj pet dimenzij digitalne neenakosti: oprema, avtonomna raba, veščine, socialna opora in namen rabe interneta. Podobno Mossberger et al. (2003) razlikujejo med digitalnim razkorakom v dostopnosti, veščinah, ekonomskimi možnostmi in demokratičnosti. Van Dijk (2006) opozarja, da ima koncept digitalnega razkoraka številne pomanjkljivosti, saj predpostavlja jasno mejo med dvema skupinama uporabnikov, med katerima obstaja velika vrzel, ki jo je težko premostiti. Po njegovem mnenju (ibid.) ta koncept tudi ponuja vtis, da so tisti, ki ne uporabljajo IKT, absolutno v neenakopravnem položaju nasproti tistim, ki uporabljajo IKT, a je ta neenakost relativna. Koncept tudi nakazuje, da je digitalni razkorak statičen, čeprav se ves čas spreminja. Gunkel (2003) in van Dijk (2006) poudarjata, da koncept digitalnega razkoraka spodbuja tehnološki determinizem, saj študije o digitalnem razkoraku temeljijo na ideji, da izvor neenakosti leži le v težavah fizičnega dostopa do IKT, čeprav obstaja več digitalnih razkorakov. V članku uporabljamo splošno sprejeti termin digitalni razkorak, a se zavedamo njegove konceptualne pomanjkljivosti in kompleksnosti.

Tudi obstoječe raziskave o digitalni izključenosti v slovenskem prostoru (npr. Oblak, 2007; Petrič, 2007; Oblak Črnič, 2012a, 2012b) opozarjajo, da vprašanje dostopa do interneta ne moremo zvesti na bipolarni razkorak med digitalno šibkimi in digitalno bogatimi, saj

gre za raznotere oblike izključenosti, ki so posledica strukturnih ovir, mikroomejitev in svobodne samoizbi-re. Tanja Oblak Črnič (2012a, 2012b), ki je analizirala digitalno izključenost ljudi v Mariboru in Ljubljani, je ugotovila tri tipe digitalne izključenosti, tj. *celostno izključeni* (ovira za nedostop do interneta je tako cena programske tehnologije kot tudi internetne povezave, neznanje, strah pred tehnologijo in pomanjkanje zanimanja zanjo), *digitalno nemotivirani* (ovira za nedostop je motivacijski manko), *digitalno samoizključeni* (načrtno izključeni), ki se značilno povečujejo s kulturnim kapitalom, z medijsko potrošnjo in razredom.

K premagovanju ovir digitalne izključenosti lahko pomaga medgeneracijska opora oz. solidarnost (Ramo-vš, 2012), opredeljena kot socialna povezanost med generacijami (Bengtson in Oyama, 2007). Nanaša se na odnose med ljudmi in na preiskovanje vezi, ki po-vezujejo posameznike s skupinami in skupine med se-boj (Hlebec et al., 2012). Pri tem so pozitivno povezani (toplina, naklonjenost, privlačnost, interakcija, nudenje pomoči, ko je potrebna) med seboj ljudje, ki so sorod-stvo povezani, ni pa ta nujna. V našem primeru gre lah-ko predvsem za nudenje pomoči pri učenju in uporabi interneta s strani sorodnikov in / ali drugih oseb. Na-sproten koncept socialni solidarnosti je socialna izklju-čenost ali marginalizacija, ki je večrazsežnosten proces postopne odtujitve, odcepitve skupin ali posameznikov iz družbenih odnosov in onemogočanje njihovega sode-lovanja v normativno predpisanih dejavnosti družbe, v kateri živijo (Silver, 1994). Pomeni predvsem nespreje-manje posameznika ali skupine ljudi s strani družbene okolja, ki temelji predvsem na rasi, etničnosti, jeziku, kulturi, religiji, spolu, starosti, razredu, ekonomskem in zdravstvenem stanju, in je povezana z odvzemom tem-eljnih pravic, revščino, prikrajšanostjo in nestrpnostjo.

Vse obstoječe študije o družbenem razkoraku so ugotovile, da je starost pomemben dejavnik digitalne izključenosti (McMurtrey et al., 2011). Ker vključenost stare populacije v informatično družbo zaradi vrste družbeno pogojenih vzrokov ne sledi deležu mlajše populacije, lahko govorimo o *medgeneracijskem digi-talnem razkoraku* (Lenarčič, 2005, 31). V nadaljevanju bodo predstavljene ugotovitve ključnih raziskav o upo-rabi interneta s strani stare populacije.

Stari ljudje in uporaba interneta

Mednarodna raziskava *World Internet Project* (2012) je jasno pokazala, da raba interneta pada s starostjo. Medtem ko številne države poročajo o skoraj univerzalni rabi interneta med mladimi (18 in 24 let), le redke poročajo o več kot 50 % uporabi interneta med starimi nad 65 let: Nova Zelandija (62 %), Švedska (58 %), Av-stralija (56 %) in Kanada (53 %). Eastman in Iyer (2004) sta v raziskavi rabe interneta med starimi nad 50 let v ZDA ugotovila, da več kot 70 % anketirancev uporablja internet vsaj deset ur na teden, da ima večina pozitivno

stališče do interneta ter da izobraženi prej in pogoste-je uporabljajo internet. Med slovenskimi neuporabniki interneta je bilo leta 2009 največ starih oseb nad 60 let (51 %), sledijo tisti, ki so bili stari med 46 in 60 let (43 %), nato tisti, ki so stari med 30 in 45 let (5 %), in tisti, ki so stari manj kot 30 let (0,7 %) (Vehovar et al., 2011).

Številne študije izpostavile starost kot ključen dejavnik izključenosti, toda le redke so proučevale ta problem poglobljeno (Fox et al., 2001; Abbey, Hyde, 2009), namesto tega so običajno v svojih zaključkih le domnevale o vzrokih neuporabe interneta in stališčih starih ljudi do interneta in / ali zaključile, da se bo pro-blem s spremembo generacij zmanjšal, saj so mlajše generacije bolj tehnološko pismene. Primer takšnega razmišljanja se kaže v naslednjem zaključku Gibsona et. al (2005, 581): »Bolj verjetno je, da mlajši kot starejši volivci uporabljajo internet. To ni presenetljivo, saj so mlajši bolj tehnološko pismeni. Ko bo prišlo do večjih generacijskih sprememb, digitalni razkorak ne bo več pomemben.« Ugotovitev, da je starost pomemben de-javnik digitalnega razkoraka, so Mossberger et al. (2003) skušali razložiti z večjo nezainteresiranostjo starih ljudi za rabo nove tehnologije. Svoj argument so utemeljili na ključni vlogi mladih v tehnološkem razvoju: »Mladi, ki so razvili internet in ga navdušeno sprejeli, so vodil-ni v rabi informacijske tehnologije« (Mossberger et al., 2003, 122). Trocchia in Janda (2000) v zaključku svoje raziskave domnevata, da stari ljudje ne uporabljajo in-terneta, ker so tehnofobi in imajo odpor do tehnologije, saj napačno predpostavljajo, da je internet zelo težko uporabljati. Pastore (2001, 41) je menil, da je manjša raba interneta pri starih ljudeh povezana s strahom pred vdorom v zasebnost. Ena redkih kvalitativnih raziskav na področju rabe in stališč do IKT, ki sta jo izvedla Ab-bey in Hyde (2008) s 26 politično aktivnimi starimi Bri-tanci, je pokazala, da je večina intervjuvancev dobro in-formiranih »kiber entuziastov«, ki redno uporabljajo IKT v svojem vsakdanjem življenju, vključno s političnimi aktivnostmi, in imajo pozitivno stališče do IKT. Študija je tudi pokazala, da je ključen razlog neuporabe IKT po-manjkanje denarja. Klotz (2004, 24) napoveduje »srebrni cunami« povečane rabe interneta med starimi ljudmi v naslednjih letih, a tudi poudarja, da se bo starostna vrzel med uporabniki interneta zmanjševala počasneje kot drugi vidiki digitalnega razkoraka, npr. mednarodna delitev na razvite in nerazvite države. Čeprav obstoječe raziskave izhajajo iz prepričanja, da so izkušnje rabe interneta in odnos do njega neprecenljive vrednosti za stare osebe, tega niso proučevale. Tako stari ljudje pred-stavljajo zadnjo skupino, za katero ne vemo, kakšna stališča, razumljena kot »trajni sistemi pozitivnega ali negativnega ocenjevanja, občutenja in aktivnosti v od-nosu do različnih socialnih situacij in objektov« (Krech et al., 1962, 42), ima do interneta.

Kakšne so značilnosti uporabnikov interneta, starih nad 65 let? Fox (2004, 12) poudarja, da »imajo stari ljudje več kot katerikoli drugi kohort različne oblike bo-

lezni in invalidnosti, ki ovirajo njihovo rabo interneta, npr. branje drobnega tiska na spletnih straneh«. Tudi Klotz (2004, 24) ugotavlja, da so »s starostjo povezano težavo, kot sta slabši vid in artritis, izziv za rabo interneta«. Pri tem dodaja, da je poskusno volilno glasovanje po spletu v Avstraliji leta 2001 pokazalo, kako neprecenljiva je možnost rabe interneta za slabovidne osebe, ki so glasovale brez prisotnosti drugih. Slabovidni volivci so uporabljali slušalke in sami v računalnik vpisali svojo volilno odločitev. Klotz (ibid.) trdi, da telesna ovira še vedno predstavlja pomembno omejitev rabe interneta, vendar pa lahko raba interneta v nekaterih primerih zmanjša posledice telesne invalidnosti. Loges in Jung (2001) zanemarjata fizične značilnosti starih oseb in v ospredje postavljata druge socio-psihološke značilnosti. Menita, da so stari ljudje manj nagnjeni k rabi interneta, ker jih bolj kot mlajše skrbi varnost, še posebej jih je strah vdora v njihovo zasebnost. Freee et al. (2006) so merili kognitivno sposobnost med 65-letniki in ugotovili, da večji delež starih oseb z višjo kognitivno sposobnostjo uporablja internet kot z nižjo. Raziskava *Digitalni razkorak 2010* (Vehovar et al., 2011) je razkrila, da je med neuporabniki interneta, stari nad 60 let, v letu 2009 najpomembnejši razlog za neuporabo interneta nezanimanje, slabo znanje angleščine, starost in neznanje.

METODOLOGIJA

Raziskava temelji na kvantitativni (anketa) in kvalitativni (poglobljeni intervjuji) metodi zbiranja podatkov. Namen kvantitativnega dela je bil dobiti novejšo in posplošeno podatke o rabi interneta med starimi prebivalci Slovenije. V zadnjem četrletju 2013 smo izvedli anketo, da bi »razmeroma hitro pridobili posplošene podatke« (Schuman, Presser, 2001, 46) o rabi interneta in stališčih do njega na reprezentativnem vzorcu starih prebivalcev Slovenije, starih med 65 in 85 let, glede na starost, spol, izobrazbo, regijo in tip naselja. Po vzoru raziskave o rabi interneta in stališčih pri starih osebah (Eastman, Iyer, 2004) in digitalnem razkoraku v Sloveniji (Vehovar et al., 2006, 2011) smo oblikovali strukturirani vprašalnik, ki je zajemal naslednje teme: a) dostop do interneta, b) čas, namenjen internetu, c) internetne storitve, d) razlogi za neuporabo, e) stališča do interneta, f) demografija. V raziskavi smo pričakovali, da obstajajo statistično značilne razlike rabe interneta glede na spol, starost, dohodek, regijo in tip naselja ter da obstaja pozitivna korelacija med rabo interneta in stališčem do njega. Naslovnikom smo po pošti poslali 496 anket. Ker 61 anket ni bilo dostavljenih (napačen naslov ali odsotnost naslovnika), je anketo prejel 435 naslovnikov anket. Vrnjenih in v celoti izpolnjenih je bilo 274 anket. Uporabili smo SPSS-program, s katerim smo izračunali osnovne opisne statistike, hi-kvadrat test (χ^2 test) in enostavno korelacijsko analizo.

V raziskavi smo skušali predvsem »s pomočjo avtentičnih izjav predstaviti zgodbo o digitalnem razkoraku, ki je potrebna, da bi razumeli obnašanje, stališča in potrebe posameznikov, ki so ujeti v digitalno vrzel« (Mossberger et al., 2003, XI). Da bi pridobili poglobljeni vpogled v rabo in stališča do interneta, smo izvedli tudi 33 vodenih polstrukturiranih individualnih intervjujev s starimi ljudmi. Poglobljeni intervjuji so bili za naš namen ustrezni, ker »omogočajo pogled v globino, odkrivanje novih smernic, odpirajo nove razsežnosti problemov ter omogočajo dostop do jasnih in točnih mnenj, ki izhajajo iz osebnih izkušenj« (Walker, 1988, 4). Vsem intervjuvancem s Primorske, ki so predhodno sodelovali v anketi, smo poslali vabilo za sodelovanje v kvalitativni raziskavi. Odzvalo se je 39 intervjuvancev, a šest intervjujev zaradi bolezni ali drugih razlogov odsotnosti nismo izvedli. Med 33 intervjuvanci je bilo 12 žensk in 19 moških, deset intervjuvancev je bilo starih med 65 in 69 let, deset med 70 in 75 let, devet med 75 in 79, štirje pa so bili stari med 80 in 85 let. Ključni temi intervjujev sta bili raba interneta in stališča do interneta. Intervjuji so bili izvedeni pozimi 2013/14, v prostorih, ki so jih stari ljudje sami izbrali, tj. najpogosteje doma ali v gostinskih lokalih. Trajali so od 60 do 90 minut; sproti so bili posneti, kasneje prepisani in analizirani, kot je to običajno v kvalitativnih študijah (Lindlof in Taylor, 2002). Zaradi želje intervjuvancev po anonimnosti, smo spremenili njihova imena.

REZULTATI

Uporaba interneta

Raziskava je pokazala, da ima 58 % vprašanih dostop do interneta, pri čemer so anketiranci upoštevali vse obstoječe dostope do interneta. Manjši je delež tistih, ki razmeroma redno (33,2 %, N= 91), tj. (skoraj) dnevno (20,8 %, N=57), tedensko (6,6 %, N=18), mesečno (5,1 %, N=14) in v zadnjih treh mesecih (0,7 %, N=2), uporabljajo internet. To kategorijo intervjuvancev smo v nadaljnji statistični analizi upoštevali kot uporabnike interneta. Skoraj nikoli ali nikoli ne uporablja interneta 66,8 % (N=183) starih prebivalcev Slovenije.

Tabela 1: Pogostost uporabe interneta:
Table 1: Frequency of Internet Use:

Pogostost uporabe interneta	%	N
Vsak dan ali skoraj vsak dan	20,8	57
Vsaj enkrat na teden	6,6	18
Vsaj enkrat na mesec	5,1	14
V zadnjih treh mesecih	0,7	2
Nikoli	66,8	183
Skupaj	100,0	274

Vsi uporabniki interneta uporabljajo e-pošto in brskajo po spletu (N=91). Brezplačno internetno telefonsko omrežje skype uporablja 25,3 % (N=23) in spletna socialna omrežja 14,3 % (N=13) starih uporabnikov interneta. Ostale storitve uporablja le 3,3 % (N=3) uporabnikov.

Raba interneta se statistično značilno razlikuje po spolu ($p < 0,001$). 64,8 % (N=59) anketirancev je moških uporabnikov interneta in 35,1 % žensk (N=32). Raba interneta se tudi statistično značilno razlikuje po starosti ($p < 0,001$). Največja raba interneta je med mlajšimi starimi, nato pa s starostjo pada. Med uporabniki interneta je 56 % (N=51) anketirancev, starih med 65 in 69 let. V starostni skupini med 70 in 75 let je 30,9 % (N=28) anketirancev poročalo, da uporabljajo internet, v starostni skupini med 75 in 79 let 10,9 % (N=10) in v starostni skupini med 80 in 85 let pa le 2,2 % (N=2).

Hi-kvadrat test je tudi pokazal, da se uporaba interneta statistično značilno razlikuje po izobrazbi ($p < 0,001$). Med uporabniki interneta je najmanjši delež tistih, ki imajo osnovnošolsko izobrazbo (5,5 %, N=5), sledijo uporabniki s srednješolsko izobrazbo (40,9 %, N=37) in visokošolsko izobrazbo (53,6 %, N=49).

Raba interneta se statistično značilno razlikuje po dohodku ($p < 0,001$). Tabela 2 kaže, da največ uporabnikov interneta ocenjuje svoj dohodek kot takšen, da se lahko brez težav preživljajo in si privoščijo še kaj nujnega (68,1 %, N=62), sledijo tisti, ki se brez težav preživljajo (17,6 %, N=16), ravno shajajo (7,7 %, N=7), se težko preživljajo (5,5 %, N=5) in se izredno težko preživljajo (1,1 %, N=1).

Raba interneta se tudi statistično značilno razlikuje po regiji ($p < 0,001$). Ker so nekatere kategorije regij imele manj kot pet uporabnikov interneta (Jugovzhodna, Savinjska, Zasavska, Spodnjeposavska regija), smo jih smiselno združili. Ohranili smo Osrednjeslovensko, Gorenjsko, Koroško, Notranjsko-kraško in Pomursko regijo, združili pa smo Dolenjsko regijo in Jugovzhodna Slovenija v kategorijo Dolenjska in Jugovzhodna regija, Podravske, Savinjsko, Zasavsko in Spodnjeposavsko v kategorijo Štajerska, Goriško in Obalno kraško regijo pa v kategorijo Primorska. Tabela 3 kaže, da v Pomurski

Tabela 2: Uporaba interneta glede dohodek:
Table 2: Internet Use by Income:

Raba interneta glede dohodek	%	N
Brez težav se preživljam in imam še za kaj nujnega	68,1	62
Brez težav preživljam	17,6	16
Ravno shajam	7,7	7
Težko se preživljam	5,5	5
Izredno težko se preživljam	1,1	1
Skupaj	100	91

Tabela 3: Uporaba interneta glede na regijo:
Table 3: Internet Use by Region:

Uporaba interneta glede na regijo	%	N
Osrednjeslovenska	23,1	21
Primorska	18,6	17
Gorenjska	14,3	13
Štajerska	13,2	12
Koroška	9,9	9
Dolenjska in Jugovzhodna Slovenija	8,8	8
Notranjsko-kraška	6,6	6
Pomurska	5,5	5
Skupaj	100,0	91

(5,5 %, N=5), Notranjsko-kraški (6,6 %, N=6), Dolenjski in Jugovzhodni regiji (8,8 %, N=8) ter Koroški regiji (9,9 %, N=9) internet uporablja manj kot 10 % starih uporabnikov interneta. Sledijo jim Štajerska (13,2 %, N=12), Gorenjska (14,3 %, N=13) in Primorska regija (18,6 %, N=17). Največ starih uporabnikov interneta (23,1 %, N=21) prebiva v Osrednjeslovenski regiji.

Hi-kvadrat test je pokazal statistično značilno razliko v rabi interneta glede na tip naselja ($p < 0,001$). Med uporabniki interneta največ tistih, ki živijo v mestu (45 %, N=77), sledijo jim tisti, ki živijo v primestnem naselju (33,3 %, N=57). Najmanj je uporabnikov, ki živi na vasi (21,7 %, N=37).

Razlogi za neuporabo

Intervjuvance, ki ne uporabljajo interneta (N=183), smo dodatno vprašali o vzrokih za neuporabo. Povprečna ocen posameznih razlogov za neuporabo interneta na lestvici od 1 do 5, kjer je 1 pomenila sploh ne drži, 5 pa zelo drži, kažejo, da je pomanjkanje denarja ključen razlog neuporabe interneta (4,1), ki mu sledi neznanje (3,6). Obstaja velika razlika (1,2) v povprečju ocen do naslednjega razloga, ki zadeva same značilnosti interneta in varnost rabe: nezaželeni pošta in virusi (2,4), varnost rabe (2,3), zaupanje v informacije (2,2). Temu sklopu sledijo razlogi, ki v ospredje postavljajo neuporabnost internetnih informacij (2,1), nezanimanje (2,1), telesno oviro (1,7), oviranje s strani drugih članov gospodinjstva (1,5) in pomanjkanje časa (1,3).

Stališča do uporabe interneta

Več kot polovica (56,7 %, N= 97) anketirancev ima pozitivno stališče do interneta. To je nekaj večji delež (4,7 %, N=8) anketirancev kot uporabnikov interneta. Negativno stališče ima okrog tretjina anketirancev (30,4 %, N=52) in nevtrarno stališče (ne za in ne proti) 12,9 % (N=22) anketirancev. Korelacija med spremenljivkama

Tabela 4: Povprečja pomembnosti razlogov za neuporabo interneta**Table 4: Average of Importance of Reasons for not using Internet**

Razlogi za neuporabo	Povprečje (1-sploh ne drži, 5-zelo drži)
Ne morem si finančno privoščiti	4,1
Ne znam uporabljati	3,6
Pričakujem slabe izkušnje z nezaželeno pošto in virusi	2,4
Skrbi med varnost rabe interneta	2,3
Nimam zaupanja v informacije na internetu	2,2
Na internetu je premalo uporabnih informacij	2,2
Me ne zanima	2,1
Imam telesno oviro	1,7
Drugi člani gospodinjstva me ovirajo pri rabi interneta	1,5
Nimam dovolj časa	1,3

Stališče in Uporaba je pozitivna ($r=0,63$) in statistično značilna ($p<0,001$). To pomeni, da tisti anketiranci, ki imajo pozitivno stališče do interneta, tudi več uporabljajo internet.

Poglobljeni intervjuji so potrdili rezultate kvantitativne analize: pozitivno stališče do interneta je povezano z rabo interneta. 13 intervjuvancev, ki nikoli ne uporabljajo interneta in imajo negativno stališče do njega, smo uvrstili v kategorijo »internetni kritiki«. Pet intervjuvancev, ki minimalno uporabljajo internet ali ga ne uporabljajo in niso izrazili niti pozitivnega niti negativnega stališča, smo uvrstili v kategorijo »internetni nevtralcii«. 15 intervjuvancev, ki redno uporablja internet in ima pozitivno stališče, smo uvrstili v kategorijo »internetni navdušenci«.

Internetni kritiki

Internetni kritiki niso uporabljali interneta in so do njega imeli negativna stališča. Ker so intervjuvanci imeli različna stališča, smo jih razvrstili v dve skupini. V prvo skupino spadajo družbeno aktivni upokoenci, ki ne uporabljajo interneta, ker imajo izrazito negativno stališče: internet ogroža kakovost komuniciranja, še posebej medosebnega komuniciranja. Na primer, 71-letna Ana, ki je politično aktivna kot občinska svetnica, je sprejela premišljeno odločitev, da v svojem življenju ne bo uporabljala interneta, ker po njenem mnenju ogroža kakovost komuniciranja med ljudmi. Kljub temu, da je e-pošta postala ključna oblika političnega komuniciranja med svetniki, je Ana ne uporablja. Zato ji morajo občinski uradniki po klasični pošti domov pošiljati natisnjeno e-pošto. To jim povzroča dodatne stroške, Ana pa pogosto ni pravočasno obveščena. Toda ti problemi Ane niso spodbudili k rabi e-pošte, ker se boji, da bi ji »elektronska komunikacija, ki zahteva takojšen odgovor, odvzela možnost za premišljen in prijazen odgovor«.

Svoj argument je dodatno okrepila z informacijo, da so ji prijatelji, ki uporabljajo e-pošto, dejali, da »v glavnem po mailu dobivajo smeti«. Po njenem mnenju brskanje po spletu ne more nadomestiti uporabe knjižnice. Ana meni, da je medosebno komuniciranje najboljše oblika političnega komuniciranja: »Zelo pomembno je, da se pogovorim z ljudmi tako, da jih gledam v oči, da vidim njihov odziv na moje besede, da med nami steče energija«. Kot pri ostalih petih intervjuvancih tudi njena zavrnitev elektronskega komuniciranja ni omejena le na družbeno aktivnost. Ana je odporna tudi na pritiske sorodnikov, da ji pišejo po e-pošti. Prepričana je, da ima dobre razloge za odločno zavračanje rabe interneta in zaradi tega ni nihče prikrajšan. Meni, da na ta način njeni sorodniki dobijo več njenega razmisleka in čustev kot po e-pošti: »Glejte, moji niso prikrajšani. Jaz hitrost in pogostost nadomestim z daljšim opisom, ki vključuje razmislek o tem, kar se dogaja meni, vsem mojim, pa tudi na splošno v Sloveniji, in vključim tudi moja čustva.«

Ana je zaskrbljena tudi zaradi širših družbenih posledic rabe interneta. Skrbi jo prekomerna raba interneta s strani otrok in mladostnikov, ki »bi morali doživljati svet neposredno in ne prek ekranov in so zato prikrajšani za pravo življenje«. Sicer priznava, da danes internet uporablja večina ljudi, toda s svojim zgledom neuporabe skuša ljudi okrog sebe opomniti, da raba interneta ni samoumevna: »Glejte, jaz hočem tudi, da ljudi vedo, da obstajamo tudi takšni, ki ne želimo uporabljati interneta in zato nismo prikrajšani. Zato ne smemo biti izločeni. Samoumevno mora biti komuniciranje, ne pa način komunikacije.« Ta izjava Ane tudi kaže, da se zaveda in opozarja na sodoben problem socialne izključenosti ljudi (gl. Silver, 1994), ki zaradi različnih razlogov ne uporabljajo interneta. To skupino, ki ima jasno negativno stališče do rabe interneta in katere nedostop do interneta ni pogojen s finančnimi in večinskimi ovirami, lahko glede na tip

digitalne izključenosti uvrstimo med »digitalno nemotivirane« posameznike (Oblak Črnič, 2012b).

Drugo skupino sestavljajo izjave največje skupine (7) kritikov, ki ne uporabljajo interneta, ker si ne morejo privoščiti nakupa računalnika, nimajo znanja in imajo izrazito negativno stališče do njega. Ti intervjuvanci so primer »digitalno povsem izključenih« (Oblak Črnič, 2012b), saj so materialno veščinsko in tudi motivacijsko izključeni iz digitalnega sveta. Tako je 77-letna Irena dejala: »Joj, kaj me to sploh sprašujete, jaz nimam denarja za kurjavo, kaj šele za računalnik«. Pri tej skupini intervjuvancev se kaže negativno stališče do interneta v smislu, da bi internet lahko ogrozil njihovo varnost, predvsem omogočil vdor v njihovo zasebnost. Irena je nadaljevala: »Tudi če bi imela denar in bi znala uporabljati internet, ga ne bi uporabljala, ker vem, da bi me lahko pokradli. Na televiziji sem videla, kako so ljudem prek računalnika ukradli denar. Rečem vam, to ni varno, saj je denar za njih samo številka, za nas pa življenje.« Ti intervjuvanci so tudi razmeroma slabo socialno omreženi in imajo šibko institucionalno, sosedsko in sorodstveno oporo. V spodnji izjavi se jasno vidi, kako intervjuvanki, 74-letni Sonji, manjkajo viri socialne opore, še posebej pa medgeneracijske sorodstvene solidarnosti, ki je vedno bolj pomembna v sodobni slovenski družbi, ko peša sistemska socialna podpora (Hlebec et al., 2012):

Intervjuvarka: *Ali uporabljate internet?*

Sonja: Ne.

Intervjuvarka: *Zakaj pa ne?*

Sonja: *Ker nimam denarja. Poleg tega, kdo bi mi pa pomagal pri internetu.*

Intervjuvarka: *Ali živite sama?*

Sonja: *Ja, jaz sem v glavnem sama. Moj sin živi v Ljubljani. Saj pride domov, ampak ne morem ga obremenjevati še s tem. Ima že dovolj veliko problemov s popraviljem hiše. Zdaj mi centralna nagaja, hladilnik mi ne dela, včeraj mi je pralni stroj poplaval. Za znoret. Mislim, to je nevzdržno! Ljokl Sin mi pravi, da se naj obrnem na sosedo, kot so se oni včasih na nas. Veste, ne razume, da zdaj ni več isto kot včasih. Zdaj, ko jim več ne morem pomagati, zdaj tudi oni nočejo pomagati. Če nimaš denarja, si nula. Nula. Tega si res nisem zaslužila v svojem življenju! Ljokl*

Intervjuvarka: *Obstaja pri vas dnevni center, društvo upokojencev ali kaj podobnega, v katerih bi se družili in bi vam lahko pomagali?*

Sonja: *Obstaja, ja, v Kopru. Mi, tukaj, pa smo odrezani od sveta. Glejte samo avtobus, tudi če bi hotela iti na avtobus, ne bi mogla, ker vozi samo trikrat na dan.*

Zgornja izjava tudi kaže, kako tudi tip naselja določa socialno oporo. Čeprav Sonja živi v primestnem naselju, se počuti »odrezano od sveta«, ker ni mobilna in nima dostopa do mestne institucionalne opore.

Internetni nevtralci

Internetni nevtralci ne uporabljajo interneta, ali pa ga minimalno uporabljajo in nimajo oblikovanega niti pozitivnega niti negativnega stališča. Tipičen predstavnik je 71-letni Mare, ki nikoli ne uporablja interneta in o njem ne razmišlja: »Internet ni del mojega življenja, sploh ne razmišljam o njem.« Z razliko od kritikov nevtralci ne favorizirajo tradicionalne komunikacije. Od kritikov se razlikujejo tudi po tem, da ne izražajo odpora do rabe interneta. Ko smo jih vprašali, ali si želijo uporabljati internet, so po daljšem premisleku dejali, da bi ga uporabljali, če bi jim kdo pomagal, čeprav so priznali, da bi z malo napore tudi sami znali. Navajali so, da bi jim internet lahko pomagal predvsem pri komunikaciji z oddaljenimi sorodniki in prijatelji, kar je tudi ena od ključnih prednosti uporabe IKT za stare ljudi, saj jim s časovno-prostorskim krčenjem sveta dviguje kakovost življenja (Hojnik-Zupanc, 1999; Lenarčič, 2005). Tipična izjava:

Zdaj, ko ste me vprašali, ali bi uporabljal internet, vam lahko rečem, da bi ga verjetno uporabljal, če bi imel svoj računalnik doma in bi me naučili delati z računalnikom. Ja, čeprav ga zdaj niti ne pogrešam, si zdaj, ko ste me vprašali, lahko predstavljam, da bi mi bilo lažje komunicirati. Ja, ker se mi ne ljubi pisati pismo, bi verjetno pogosteje natipkal pismo na računalnik in takoj poslal. Posebej s tistimi, ki jih ne morem poklicati po telefonu. Imam bratranca v Argentini, ki je bil lani pri nas in vedno on kliče, ker je za mene predrago. Ja, z njim bi si že dopisoval po internetu. No, saj če bi se res potrudil, bi že šlo. Ne vem ... Ne da se mi. (Davorin, 73 let)

Posebno skupino tvorita dva intervjuvanca, ki ne moreta uporabljati interneta zaradi svoje bolezni. Ker se počutita socialno izključena, menita, da bi jima internet lahko pomagal pri vključevanju v družbo, kar je po mnenju Lenarčiča (2005; 2008) ključna pridobitev IKT za staro populacijo, saj zmanjšuje vpliv posameznikovih omejitev. Na primer, 65-letni Igor ne uporablja interneta, ker ga zaradi slabovidnosti ne more. O rabi interneta ne razmišlja, ker bi ga to še bolj potrdilo:

Igor: Glejte, jaz komaj uporabljam mobilni telefon, računalnika pa sploh ne morem uporabljati, ker enostavno ne vidim. Številke na telefon lahko tipam, pri računalniškem ekranu ne morem tipati. Veste, boljše, da o tem sploh ne razmišljam, ker me spravlja v slabo voljo.

Intervjuvar: *Pa bi ga uporabljali, če bi imeli prilagojen računalnik?*

Igor: Ja, seveda. To bi bilo super. Ne bi bil tako izločen. Ja, vem, da obstaja tak računalnik. Toda, saj veste, problem je denar, ki ga nimam za bolj nujnejše stvari.

Glede na tip izključenosti bi jih lahko opredelili kot »digitalno samoizključeni« (Oblak Črnič, 2012b), saj razen dveh intervjuvancev, ki imata zdravstvene ovire, nimajo posebnih ovir za nedostop do interneta, ker niti znanje niti denar nista zaviralna dejavnika.

Internetni navdušenci

Navdušenci (14) redno – vsaj enkrat na teden uporabljajo – splet in e-pošto. Več kot polovica (8) uporablja tudi internetno telefonsko omrežje skype. Intervjuvanci imajo sicer različne kompetence rabe interneta, vsi pa znajo sami brskati po spletu in pisati e-pošto. Najbolj so navdušeni nad e-pošto, saj jim ta omogoča hitrejšo, enostavnejšo in cenejšo komunikacijo kot ostale oblike komunikacije. Intervjuvanci, ki so družbeno aktivni (7), npr. sodelujejo v upokojenskih, gasilskih, planinskih, turističnih in drugih društvih, poudarjajo, da je ključna pridobitev e-pošte simultano pošiljanje istega sporočila različnim prejemnikom. Vsi intervjuvanci dostopajo do interneta doma, prek svojega računalnika, samo ena intervjuvanka uporablja hčerkin računalnik. Tipična je izjava 78-letnega Jadrana iz Komna:

Jadran: Ne vem, ali bi lahko bil tako aktiven in delal, kar delam, če ne bi uporabljal interneta.

Intervjuvarka: Zakaj?

Jadran: Zato ker so zdaj že vsi navajeni na internet in če ga ne uporabljaš, enostavno ne moreš delati. Poleg tega je to zelo poceni in hitro. Glejte, najbolj enostavno je poslati sporočilo o sestanku za jutri po e-pošti. Sploh si ne predstavljam več, kako smo živeli včasih. Zato v našem društvu upokojencev organiziramo tečaje za internet. Jaz tudi pomagam drugim, ki me vprašajo za nasvet. Vsi moramo naprej. Zato pravim, da tudi upokojenci moramo uporabljati novo tehnologijo, iti v knjižnico in ven med ljudmi. Moramo se učiti, komunicirati, ostati v stikih, da ne bomo zmrznili.

Vendar navdušenje intervjuvancev nad internetom ni naivno. Številni so omenjali probleme rabe interneta v svojem življenju in pri drugih. Kot največje probleme so izpostavili prekomernost informacij na spletu in težavna ocena točnosti informacij, neželena e-pošta (SPAM), enostaven dostop do pornografije in objava sovražnega govora. Na primer 68-letni Emil je dejal, da je »velik problem preveč informacij. Internet nam omogoča, da na enostaven način dobimo podatke, toda skozi te podatke se je potrebno prebiti, potrebno je najti prave. To pa ni več tako enostavno, ker jih moram najti in oceniti, ali so točni ali ne.« Dva navdušenca sta tudi poudarila, da e-pošta ustvarja pričakovanja po takojšnjem odgovoru, kar lahko uporabnike tiranizira: »Imaš občutek, da moraš takoj odgovoriti. Ja, to je kar tiransko. Toda z disciplino se je mogoče temu upreti. Sam moraš določati čas odgovora. To je bistvo e-maila.« (Boris, 81 let, Ajdo-

vščina). Nekatere intervjuvance je motil tudi komunikacijski stil, ki so ga označili kot »neprijazen« (Jadranka, 65 let, Komen). Tipično izjavo je dala 74-letna Tanja: »Mene moti to, da ljudje na e-mailu ne pišejo lepo kot pri navadnem pismu, ampak kar nekaj brez glave in repa in včasih grobo in neprijazno, kot da pišejo stroju in ne ljudem.«

Podobno kot kritiki so tudi navdušenci poudarili, da zaradi e-pošte trpi medosebno komuniciranje. Tipična izjava: »Ljudje so včasih govorili za gostilniškim pulptom, v trgovini, ko so prinašali mleko v zbiralnico, zdaj pa le po telefonu in mailu, kar se mi zdi veliko slabše, saj izgubljam človeški stik« (Nataša, 71 let). Drugi pa so dejali, da je za ustrezno komunikacijo potrebna samo večja samodisciplina, ki omogoča, da je elektronska komunikacija dodaten način komunikacije in ne nadomestek za medosebno komunikacijo. Tipična izjava: »Internet omogoča dodaten način komunikacije in ne kompenzacijo za pogovor. Toda, zato moraš poskrbeti sam. Moraš biti discipliniran, da ne komuniciraš samo preko interneta.« (Marija, 73 let).

Intervjuvanka, ki vsak dan pregleduje e-pošto, je zaskrbljena nad prekomerno rabo interneta svojih vnukov: »Moja vnuka preveč časa preživita pred računalnikom. Vsak dan sta po nekaj ur za računalnikom. Včeraj, v nedeljo pa sta bili skoraj cel dan na internetu. To je res preveč.« (Ivana, 66 let).

Raba interneta pri navdušencih ima tri ključne dimenzije. Prva je zgodovina in kontekst. Vsi navdušenci (izjema je oseba, ki ga zaradi bolezni ne uporablja več) uporabljajo internet že vsaj pet let (večina okrog deset let) in imajo individualen dostop do interneta. Druga dimenzija je lastna motivacija oz. lastni cilji. Navdušenci menijo, da jim internet omogoča uresničevanje individualnih in širših družbenih ciljev, kot je delo v upokojenskem, turističnem in drugih društvih. Tretja dimenzija je afiniteta do interneta oz. pomembnost interneta v posameznikovem življenju. Vsi navdušenci so tudi dejali, da si ne predstavljajo življenja brez interneta in da ga pogrešajo, če ga ne uporabljajo redno. Tipična izjava je od 72-letnega Matije: »Jaz skoraj vsak dan uporabljam internet. Če nimam dostopa, mi manjka, ker sem se navadil, da vse iščem na internetu. /.../ Glejte, zjutraj bom šel v Ljubljano in pred tem zagotovo preveril prometne informacije na internetu. Ja, še ne primer. Od lani tudi hotele za počitnice izbirava z ženo tako, da preverim, ali imajo wifree, zato da lahko berem, kaj se dogaja Sloveniji.«

DISKUSIJA IN SKLEP

Namen te študije je bil pridobiti osnovne splošne podatke o rabi interneta med starimi prebivalci Slovenije, predvsem pa s poglobljenimi intervjuji dati glas starim ljudem, ki jih prevladujoča obstoječa literatura o digitalnem razkoraku zanemara.

Rezultati kvantitativne raziskave kažejo, da internet uporablja 33,2 % prebivalcev Slovenije, starih med 65

Tabela 5: Skupine starih ljudi glede na uporabo in stališča do interneta:
Table 5: Groups of Old People by Internet Use and Attitudes towards Internet:

Ime skupine	Uporaba interneta	Stališče do interneta
1) Internetni kritiki: <i>a) digitalno nemotivirani</i> <i>b) digitalno povsem izključeni</i>	Neuporaba: a) pogojena z motivacijo oz. negativnim stališčem do interneta b) pogojena s finančnimi, veščinski in motivacijski ovirami	Negativno: a) internet ogroža medosebno komuniciranje b) raba interneta je nevarna
Internetni nevtralci: <i>digitalno samoizključeni</i>	Neuporaba: nimajo posebnih ovir za neuporabo (razen zdravstvenih)	Niti pozitivno niti negativno
Internetni kritiki	Redna uporaba	Pozitivno: navdušeni nad internetom, a se zavedajo problemov rabe interneta

in 85 let. Po najnovejših podatkih Statističnega urada RS (2013), da je 24 % oseb v starostnem razredu 65-74 let na začetku leta 2013 uporabljalo internet. Med njimi je bilo 15 % dnevnih uporabnikov. Leta 2008 je takih bilo le 2 % oseb, kar pomeni, da uporaba med staro populacijo znatno narašča (SURS, 2013). Razliko v deležu uporabnikov med našo raziskavo in SURS-ovo raziskavo lahko pojasnimo z različnim časovnim obdobjem, starostnim razredom in načinom zbiranja podatkov. Primerjava z drugimi državami, ki jih je analizirala mednarodna raziskava *World internet Project* (2012), kaže, da je Slovenija na lestvici rabe interneta med staro populacijo (65-85 let) uvrščena na sredino, in sicer za Novo Zelandijo (62 %), Švedsko (58 %), Avstralijo (56 %), Kanado (53 %) in Švico (45 %) in pred Veliko Britanijo (32 %), Španijo (31 %), Italijo (11 %) in Poljsko (8 %).

Raziskava je tudi pokazala, da je razlika v rabi interneta po spolu med starimi prebivalci Slovenije razmeroma velika in znaša 28,6 % v korist moških. Raziskava je tudi pokazala, da se raba interneta zmanjšuje s starostjo, povečuje z izobrazbo in dohodkom, kar potrjujejo tudi nekatere druge mednarodne raziskave (npr. Eastman in Iyer, 2004). Raba interneta se zelo razlikuje tudi glede na regijo. Pomurska, Notranjsko-kraška, Dolenjska in Jugovzhodna regija in Koroška regija imajo pod 10 % uporabnikov interneta, na drugi strani pa v Osrednjeslovenski regiji živi kar četrtina vseh uporabnikov. To je v skladu z izračunano stopnjo razvoja regij, izračunano s pomočjo BDP-ja, ki meri skupno gospodarsko aktivnost regije. Po podatkih Statističnega urada RS (2012) je ta najnižji v Pomurski, Zasavski, Notranjskokraški, Koroški, Gorenjski, Podravske, Spodnjeposavski, Savinjski regiji in Jugovzhodna Slovenija, Goriška, Obalno-kraška, daleč najvišji pa v Osrednji Sloveniji.

Povprečja ocen posameznih razlogov za neuporabo interneta kažejo, da so naši anketiranci z razliko od anketirancev predhodne raziskave (Vehovar et al., 2011), ki so v ospredje postavljali nezanimanje (3,6), kot ključen razlog navedli pomanjkanje denarja (4,1). To razliko lahko pripišemo finančni krizi in razmeroma nizkim povprečnim pokojninam v Sloveniji. Tako je povprečna

neto pokojnina spomladi 2013 znašala 567 evrov (Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije, 2012). V obeh raziskavah pa je na drugem mestu neznanje, kar pomeni, da bi z izobraževanjem lahko zmanjšali to oviro rabe interneta starih oseb.

Analiza poglobljenih intervjujev je razkrila bolj kompleksno sliko rabe interneta in stališč do njega ter nekaj odstopanj od rezultatov kvantitativne analize. Prvenstveno je raziskava potrdila ugotovitve tistih študij, ki razbijajo stereotip, da so stari ljudje tehnofobi oz. da kot starostni kohort nimajo interesa za uporabo novih IKT (gl. npr. Lenarčič, 2005). Pokazala je, da imajo stari ljudje raznolika stališča do interneta in ga ne uporabljajo na enak način. Raziskava je tudi pokazala, da lahko glede na rabo in stališče do interneta stare ljudi razvrstimo v naslednje skupine: internetni kritiki, nevtralci in navdušenci (glej Tabelo 5).

Internetnih kritikov sta dve vrsti vrsti. Največja skupina internetnih kritikov ne uporablja interneta, ker ima premalo denarja, šibko socialno oporo in negativno stališče do njega, saj meni, da internet omogoča vdor v zasebnost in krajo premoženja. S tem smo potrdili domneve predhodnih raziskav, da je neuporaba povezana s strahom pred vdorom v zasebnost (Lenhart et al., 2000; Pastore, 2001). Internetni kritiki so tudi dejali, da se je socialna opora na različnih ravneh v zadnjih letih znatno zmanjšala, kar dokazujejo tudi slovenske raziskave na tem področju (npr. Hlebec, 2009). Ti internetni kritiki spadajo v skupino »digitalno povsem izključenih« (Oblak Črnič, 2012b), saj so materialno veščinsko in tudi motivacijsko izključeni iz digitalnega sveta. Drugo skupino internetnih kritikov sestavljajo razmeroma dobro omreženi in premožnejši intervjuvanci, ki so družbeno aktivni in bi si lahko privoščili dostop do interneta, a ga premišljeno ne uporabljajo, ker menijo, da elektronsko komuniciranje ogroža kakovost komuniciranja, še posebej medosebno komuniciranje. Pri tem smo potrdili domneve študij (National Audit Office UK, 2003; Shelley et al., 2006a), da internetni kritiki ne uporabljajo interneta tudi zaradi tega, ker favorizirajo tradicionalne oblike komuniciranja. To skupino kritikov, ki ima jasno negativno stališče do

rabe interneta in katere nedostop do interneta ni pogojen s finančnimi in večinskimi ovirami, lahko glede na tip digitalne izključenosti uvrstimo med »digitalno nemotivirane« posameznike (Oblak Črnič, 2012b).

Internetni nevtralci ne uporabljajo interneta ali pa ga uporabljajo redko in niso izrazili niti pozitivnega niti negativnega stališča. Lenhart et al. trdijo (2000, 8), da je tipično za nevtralce, da »se ne ukvarjajo z novo tehnologijo kot družbenim in tehnološkim fenomenom. Ne zanima jih, ali je informacijska in komunikacijska tehnologija dobra ali slaba, za njih ne obstaja, saj enostavno ni del njihovega življenja.« Vendar pa je naša raziskava pokazala, da bi internetni nevtralci uporabljali internet, če bi dobili pomoč pri učenju, saj bi lažje komunicirali s sorodniki in prijatelji. Posebna kategorija internetnih nevtralcev so osebe, ki ne uporabljajo interneta zaradi bolezni oz. invalidnosti. Po njihovih besedah bi jim dostop do interneta s prilagojenim računalnikom »omogočil življenje«, za katerega so zdaj prikrajšani. Poglobljena analiza je pokazala, da so internetni nevtralci neuporabniki interneta, ki so zaradi neuporabe interneta družbeno izključeni (Silver, 1994), čeprav želijo ta problem potisniti v ozadje. Internetne nevtralce lahko uvrstimo med »digitalno samoizključene« (Oblak Črnič, 2012b), saj razen intervjuvancev, ki imajo zdravstvene ovire, nimajo posebnih ovir za neuporabo, ker niti zna- nje niti denar nista zaviralna dejavnika.

Internetni navdušenci redno uporabljajo internet vsaj enkrat na teden in imajo pozitivno stališče do interneta. Naši intervjuvanci imajo podobne značilnosti navdušencev, ki sta jih opisala Loges in Jung (2001, 536), tj. zgodovina in kontekst, uresničevanje individualnih in družbenih ciljev ter pomembnost za vsakdanje življenje. Toda njihovo stališče ni naivno, kot so predpostavljale obstoječe raziskave (Loges, Jung, 2001; Fox et al., 2001; Abbey, Hyde, 2009), saj opozarjajo na številne probleme interneta, kot je prekomernost informacij, neželena pošta, enostaven dostop do neprimernih vsebin in prekomerna raba interneta s strani otrok in mladostnikov. Zavedajo se tudi, da potrebujejo disciplino, da elektronska komunikacija ne postane nadomestilo za neposredno komunikacijo.

Pomembna ugotovitev raziskave je tudi, da večja družbena angažiranost ni povezana z večjo rabo interneta, ampak s stališčem do interneta. Torej Klotzeva (2004) domneva, da starejši manj uporabljajo internet,

ker so manj politično aktivni kot mlajši, ne drži, saj so nekateri naši intervjuvanci družbeno aktivni, a ne uporabljajo interneta zaradi negativnega stališča.

Raziskava je tudi potrdila kritike avtorjev (npr. Gun- kel, 2003; Mossberger et al., 2003; DiMagio et al., 2004, van Dijk, 2005, 2006; Dolničar, 2008; Fuchs, 2008; Oblak Črnič, 2012a, 2012b), ki opozarjajo na redukcionistično razumevanje digitalnega razkoraka kot bipolarne delitve med digitalno bogatimi in digitalno šibkimi. Raziskava potrjuje kompleksnost koncepta digitalnega razkoraka, potrebo po različnih raziskoval- nih pristopih in predvsem po poglobljeni analizi načina rabe interneta.

Ker so se številne storitve na različnih družbenih področjih preselile na internet, npr. e-nakupovanje, e-bančništvo, e-zdravstvo, e-uprava, bi morali imeti vsi prebivalci Slovenije možnost, da se sami odločajo o rabi interneta, ne da je ta določena s socio-ekonom- skimi možnostmi. Zato je potrebno prebivalcem, ki se zaradi neuporabe interneta počutijo družbeno izločeni, olajšati dostop do interneta. Potrebna je tudi dodatna izobraževalna podpora in socialna opora za pomoč pri morebitnih problemih rabe interneta. Potrebno je tudi splošno izobraževanje starih ljudi o internetu, saj – kot je ugotovila naša raziskava – o rabi interneta še vedno veljajo številni predsodki, npr. da je zelo zahtevno, da ga lahko uporabljajo le mlajši, da se na internetu po- gosto dogaja kraja podatkov. Naša raziskava je tudi pokazala, da stari ljudje v ospredje postavljajo medo- sebno komunikacijo, zato bi jih bilo potrebno seznaniti s takšnimi internetnimi storitvami, ki so podobni medo- sebni komunikaciji. Potrebno je tudi oblikovati spletne strani, ki bodo enostavnejše za rabo. Za invalide, npr. za slabovidne, bi bilo potrebno narediti večje tipkovnice in večje zaslone računalnika.

Če povzamemo, članek je vsaj delno zapolnil obsto- ječo raziskovalno vrzel na področju proučevanja rabe interneta s strani starih ljudi in njihovih stališč do inter- neta ter pokazal, da med starimi ljudmi obstaja razno- lika raba in stališča do interneta, na podlagi katerih jih lahko uvrstimo v skupino internetnih kritikov, nevtralcev in navdušencev. Ker te skupine tvorijo še posamezne podskupine, bi med drugim bilo potrebno prihodnje še bolj poglobljeno proučiti značilnosti posameznih pod- skupin, njihove rabe, stališča in morebitne ovire za ne- uporabo interneta.

INTERNET USE AMONG OLD PEOPLE IN SLOVENIA

Karmen ERJAVEC

University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: karmen.erjavec@fdv.uni-lj.si

ABSTRACT

Existing studies on the digital divide agree that age is one of the key factors regarding the divide, but they neglect an in-depth analysis of the attitudes of the old people towards the internet and the situations in which they live. This article tries to fill this research gap. We carried out a quantitative analysis of a representative sample of the old Slovenian population of ages between 65 and 85 years on internet use, and 33 in-depth interviews with the old people in Primorska on internet use and their attitudes towards it. The results of the survey analysis show that 33.2 % of old people in Slovenia use the internet. Among these users are more men than women, and they tend to be better educated and wealthier than non-users. Internet use also differs by region – it is used least in Pomurje and most in central Slovenia. The key reasons for not using the internet are lack of money and knowledge. The analysis of in-depth interviews revealed a more complex picture of internet use. According to use and attitudes towards the internet, we classified the interviewees into internet critics, neutrals, and followers. The internet critics comprise two types. The largest group of critics does not use the internet because of lack of money, poor social support and negative attitudes towards it. Those interviewees believe that the internet encourages and allows an invasion of privacy. Another group of relatively well-networked, wealthier and socially active old interviewees who are able to afford access to the internet, but deliberately do not use it because they believe that digital communication threatens the quality of interpersonal communication. The neutrals, those who do not use the internet or use it very rarely, expressed neither positive nor negative attitudes towards the internet. The results show that they would use the internet if they had individual access and learnt how to use it. A special group comprises those who do not use the internet because of a disease or a disability. They want to use it because they wish to “live a life,” which they consider themselves now deprived of. The internet followers regularly use the internet and have a positive, though not naive, view; they point out many problems involved in using the internet. The study also shows that greater social engagement is not correlated with greater internet use, rather with attitudes towards the internet.

Key words: old people, Slovenia, internet, attitudes, digital divide, in-depth interviews

LITERATURA

- Abbey, R., Hyde S. (2009):** No country for older people? Age and the digital divide. *Journal of Information, Communication and Ethnic in Society*, 7, 4, 225–42.
- Anderson, B., Tracey K. (2002):** Digital living: the impact (or otherwise) of the internet on everyday British life. V: Wellman, B., Haythornthwaite: *The Internet in Everyday Life*. Malden, Blackwell, 139–63.
- Bengtson, V. L., Oyama, P. S. (2007):** *International Solidarity*. New York, United Nation Headquarters.
- Castells, M. (2000):** *Rise of the Network Society*. Malden, Blackwell.
- Crompton, J. W. (2003):** *Political Mapping of Cyberspace*. Chicago, University of Chicago Press.
- DiMaggio, P., Hargittai, E. (2001):** From the “digital divide” to digital inequality. Princeton, Princeton University.
- DiMaggio, P., E. Hargittai, C. Celeste, Shafer, S. (2004):** Digital inequality: From unequal access to differentiated use. V: K. Neckerman: *Social inequality*. New York: Russel Sage Foundation, 355–400.
- Dolničar, V. (2008):** *Merjenje dinamike digitalnega razkoraka*. Ljubljana, FDV.
- Eastman, J. K., Iyer R. (2004):** The elderly’s uses and attitudes towards the Internet. *Journal of Consumer Marketing*, 21, 3, 208–220.
- Fox, S., Rainie, L., Larsen, E., Horrigan, J., Lenhart, A., Spooner, T., Carter, C. (2001):** *Wired seniors: a fervent few, inspired by family ties*. Pew Internet and American Life Project. www.pewinternet.org/PPF/r/40/report_display.asp (13. 1. 2013).
- Findeisen, D. (1999):** *Izobraževanje odraslih v njihovih poznejših letih*. Doktorska disertacija. Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Freese, J., Salvador, R., Hargittai, E. (2006):** Cognitive ability and Internet use among older adults. *Poetics*, 34, 1, 236–249.
- Fuchs, C. (2008):** *Internet and Society: Social Theory in the Information Age*. London, Routledge.
- Gibson, R. K., Lusoli, W., Ward S. J. (2005):** Online participation in the UK: testing a contextualised model of internet effects. *British Journal of Politics and International Relations*, 7, 4, 561–83.
- Gunkel, D. (2003):** Second thoughts: toward a critique of the digital divide. *New Media & Society*, 5, 4, 499–522.
- Hlebec, V. (2009) (ur.):** *Starejši ljudje v družbi sprememb*. Maribor, Aristej.
- Hlebec, V., Filipovič Hrast, M., Sonja K., Jelenc Krašovec, S., Pahor, M., Domanjko, B. (2009):** *Medgeneracijska solidarnost v Sloveniji*. Ljubljana, FDV.
- Hojnik-Zupanc, I. (1999):** *Samostojnost starega človeka v družbeno-prostorskem kontekstu*. Ljubljana, FDV.
- Južnič, P., Blažič, M., Mercur, T., Plestenjak, B., Macenović, D. (2006):** Who says that old dogs cannot learn new tricks?: A survey of internet/web usage among seniors. *New Library World*, 107, 7, 332–345.
- Klotz, R. K. (2004):** *Politics of Internet Communication*. Lanham, Rowman and Littlefield.
- Koopman Boyden, P., Reid, S. L. (2009):** Internet/e-mail and well-being. *Educational Gerontology*, 35, 6, 990–1007.
- Krech, D., Crutchfield, R. S., Ballachey E. L. (1992):** *Individuals in Society*. New York, McGraw-Hill.
- Lenarčič, B. (2005):** *Informatična družba za vse – tudi za stare ljudi*. *Kakovostna starost*, 8, 2, 26–38.
- Lenarčič, B. (2008):** (Ne) vključenost stare populacije v informativno družbo: primer Slovenije. V: B. Rodič: *Informatika v sodobni družbi*. Novo mesto, Univerzitetno in raziskovalno središče, 11–24.
- Lenarčič, B. (2010):** *Socialni kapital v virtualnih skupnostih*. Koper, Annales.
- Lenhart, A., Fox, S., Horrigan, J., Spooner, T. (2000):** Who’s not online: 57% of those without internet access say they do not plan to log on. Pew Internet and American Life Project. http://www.pewinternet.org/pdfs/Pew_Those_Not_Online_Report.pdf (13. 1. 2013).
- Lindlof, R. Thomas, Taylor, B. (2002):** *Qualitative Communication Research Methods*. Thousand Oaks, Sage.
- Loges, W., Jung, J. (2001):** Exploring the digital divide: internet connectedness and age. *Communication Research*, 28, 4, 536–62.
- McKinnon, E. (2007):** *The Digital Inclusion Perspectives*. <http://www.oecd.org/dataoecd/29/28/38698129.pdf>. (18. 1. 2013).
- Mossberger, K., Tolbert, C. J., Stansbury M. (2003):** *Virtual Inequality: Beyond the Digital Divide*. Washington, Georgetown University Press.
- McMurtrey, M., Zeltmann, S. M., Downey, J. P., McGaughey, R. E. (2011):** Seniors and Technology: Results from a field study. *Journal of Computer Information Systems* (januar 2011) http://iacis.org/jcis/articles/McMurtrey_et_al_2011_51_4.pdf. (25. 5. 2014).
- National Audit Office UK (2003):** *Progress in making e-services accessible to all – encouraging use by older people*. London, National Audit Office.
- Norris, P. (2001):** *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty and the Internet Worldwide*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Oblak, T. (2007):** *Med simbolnimi pomeni in realnimi praksami mobilnega vsakdanjika*. V: V. Vehovar: *Mobilne refleksije*. Ljubljana, FDV, 87–114.
- Oblak Črnič, T. (2012a):** *Digitalne razslojenosti: spletna kultura skozi razredno in kulturno diferenciacijo v Ljubljani in Mariboru*. *Družboslovne razprave*, 28, 1, 39–62.
- Oblak Črnič, T. (2012a):** »Biti offline« - Kulturni ali razredni fenomen? Javnost 19 (suplement), S67–S84.
- Parayil, G. (2005):** Digital divide and increasing returns: contradictions of international capitalism. *The Information Society*, 21, 19, 41–51.

- Pastore, M. (2001):** Internet use continues to pervade US life. *CyberAtlas*, http://www.cyberatlas.internet.com/big_picture/demographics/print/0,5901_775401,00.html (13. 1. 2013).
- Petrič, G. (2007):** Pretnja preračunljivega individualizma v družbi posredovanih odnosov. V: V. Vehovar: *Mobilne refleksije*. Ljubljana, FDV, 115–146.
- Ramovš, J. (2012):** Uporaba računalnika pri 50 in več let starih prebivalcih Slovenije. *Kakovostna starost*, 15, 1, 20–35.
- Schuman, H., Presser, S. (2001):** Questions & Answers. London, Sage Publication.
- Shelley, M. C., Thrane, L. E., Shulman, S. W. (2006a):** Generational differences in information technology use and political involvement. *International Journal of Electronic Government Research*, 21, 1, 36–53.
- Shelley, M. C., Thrane, L. E., Shulman, S. W. (2006b):** Lost in cyberspace: barriers to bridging the digital divide in e-politics. *International Journal of Internet and Enterprise Management*, 4, 3, 28–43.
- Silver, S. (1994):** Social Exclusion and Social Solidarity. *International Labor Review*, 133, 5–6, 531–578.
- Statistični urad Republike Slovenije (2012):** So ekonomske razlike med slovenskimi regijami velike? http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4878, (15. 1. 2013).
- Statistični urad Republike Slovenije (2013):** Uporaba računalnikov in interneta pri starejših, 2013 – končni podatki. http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=5923, (24. 5. 2014).
- Trocchia, P. J., Janda, S. (2000):** A phenomenological investigation of Internet usage among older individuals. *Journal of Consumer Marketing*, 17, 7, 605–16.
- Van Dijk, J. (2005):** The deepening divide: Inequality in the information society. London, Sage.
- Van Dijk, J. (2006):** Digital divide research, achievements and shortcomings. *Poetics*, 34, 4–5, 221–35.
- Vehovar, V., Vukčević, K. (2001):** Digitalni razkorak – Slovenija 2001. Ljubljana, FDV.
- Vehovar, V., Sicherl, P., Hüsing, T., Dolničar, V. (2006):** Methodological Challenges of Digital Divide Measurements. *The Information Society*, 22, 2, 279–90.
- Vehovar, V., Činkole, T., Prevodnik, K. (2011):** Digitalni razkorak 2010. Ljubljana: RIS. http://www.ris.org/uploadi/editor/13067189172010_Neuporabniki_razlogi_RIS.pdf. (13. 1. 2013).
- Walker, R. (1988):** Applied Qualitative Research. Vermont, Gower.
- Wilson, E. J. (2006):** Review of The network society and democracy online. *Perspectives on Politics*, 4, 1, 218–9.
- World internet project (2012):** Annenberg School Center for Digital Future. www.worldinternetproject.net (13. 1. 2013).
- Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (2012):** http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/projekti/2012/Pokojninska/ZPIZ-2_060912-3.pdf (13. 1. 2013).
- Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Sloveniji (2012):** <http://www.zpiz.si/wps/wcm/connect/871e0b804a97e1b8c8b90184884358/MSP+FEBRUAR+2012.pdf?MOD=AJPERES> (13. 1. 2013).